

Jerzy Pisuliński

W sprawie rozgraniczenia statutu rzeczowego i spadkowego Uwagi na tle projektu rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego

Abstract: The European Commission presented a proposal of the Regulation on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession (COM 2009/154). Article 1 paragraph 3 letter j) of the proposed Regulation states that the nature of rights in rem relating to property and publicising these rights is excluded from the scope of the Regulation. Additionally recital 10 of the proposed Regulation states that the Regulation should cover the method of acquiring a right in rem in respect of tangible or intangible property as provided for in the law governing the succession, the exhaustive list (“*numerus clausus*”) of rights in rem which may exist under the national law of the Member States, which is, in principle, governed by the *lex rei sitae*, should be included in the national rules governing conflict of laws. However the publication of these rights and effects of entry or failure to make an entry into the register should be governed by the law of the Member State where the subject of property is located. This provision tries to make a distinction between the scope of application of the laws governing the rights in rem and the succession. The proposed Regulation is based on the assumption that the law governing the succession would be applicable also to the acquisition of the rights in rem. The problem arises if the law of the Member State where this right should be entered into the register does not know such right in rem. The Belgian Presidency proposed that in such a case the Member State should not be obliged to recognise such right in rem but this right might be transformed into another, adequate right in rem that is known to the

national law of this Member State. The proposal is analysed in the article. The author gives some examples which show that mentioned transformation of the right in rem into another one is not always easy and possible. Other question is that the proposed Regulation shall regulate which law is decisive if the effect of entry into the register is different in the law of the Member State which governs the succession and the law of the Member State where the subject of property is located. The European Parliament proposed to solve this problem by adding a new Article 20a into the proposed Regulation. According to Article 20a the law of the Member State where the subject of property is located should be decisive if the entry into the register is constitutive. This proposal might not be however sufficient in order to solve mentioned problem.

Keywords: law applicable to the succession; rights in rem; entry into register; effect of entry into the register

Wprowadzenie

Komisja Europejska w dniu 14 października 2009 r. przedstawiła wniosek zawierający projekt rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego (KOM 2009/154)¹. W uzasadnieniu wniosku KE podkreśliła, że projektowane rozporządzenie nie ma na celu harmonizacji prawa spadkowego ani prawa rzeczowego państw członkowskich, lecz ma ułatwić osobom zamieszkałym na terenie Unii Europejskiej „zorganizowanie zawczasu swoich spraw spadkowych oraz skutecznie zagwarantować prawa spadkobierców lub zapisobierców oraz innych osób związanych ze zmarłym, a także wierzycieli spadkowych” (s. 2 wniosku KE). W tym celu Komisja Europejska proponuje uregulowanie kwestii jurysdykcji w sprawach spadkowych, między innymi: stosowania środków tymczasowych i zabezpieczających (art. 3—15 projektu rozporządzenia), uznawania i wykonywania orzeczeń oraz dokumentów urzędowych w sprawach spadkowych (art. 29—35 projektu rozporządzenia), wydawania europejskiego certyfikatu spadkowego² (art.

¹ W dalszych uwagach projekt ten będzie określany w skrócie jako „projekt rozporządzenia”.

² Europejski certyfikat spadkowy miałby być wydawany przez sądy państw członkowskich i stanowić dowód, że określona w nim osoba jest spadkobiercą, zapisobiercą, wykonawcą testamentu lub zarządcą spadku. Może być wystawiany także przez inne organy właściwe na mocy prawa krajowego do rozpatrywania spraw spadkowych, w tym także przez notariuszy (zob. J. Pisuliński: *Słowo wstępne*. „Rejent” grudzień 2012, numer specjalny, s. 13). Stosowanie Europejskiego certyfikatu spadkowego nie byłoby

36—45 projektu rozporządzenia). Ponadto KE proponuje ujednolicenie norm kolizyjnych, określających prawo właściwe dla „ogółu spraw spadkowych” (art. 16—28 projektu rozporządzenia). Zgodnie z art. 16 w zw. z art. 17 projektu rozporządzenia, prawem właściwym byłoby prawo państwa, w którym spadkodawca miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci³, chyba że w rozrządzeniu na wypadek śmierci (np. w testamencie) spadkodawca wskazał jako prawo właściwe prawo państwa, którego obywatelstwo posiadał. Prawem właściwym może być także prawo państwa niebędącego członkiem UE (art. 25 projektu rozporządzenia). System jednolitego statutu spadkowego dla całości spraw spadkowych ma zapobiegać jego rozczłonkowaniu na skutek stosowania norm kolizyjnych państw członkowskich, w których znajdują się poszczególne przedmioty majątkowe wchodzące w skład spadku. Zarazem projekt rozporządzenia umożliwia wybór prawa właściwego, ograniczając go jednak do prawa ojczystego spadkodawcy⁴. Niezależnie od tego, czy prawo właściwe zostałoby określone na podstawie art. 16 projektu rozporządzenia czy na skutek wyboru prawa w rozrządzeniu spadkodawcy, statut spadkowy obejmować miałby sprawy wymienione w art. 19 ust. 2 projektu rozporządzenia. Prawo właściwe miałoby więc określać: przyczyny, miejsce i chwilę otwarcia spadku; spadkobierców i zapisobierców oraz przysługujące im prawa, w tym prawa małżonka spadkodawcy; zdolność dziedziczenia; przyczy-

obowiązkowe. Byłby uznawany we wszystkich państwach członkowskich (z wyłączeniem Wielkiej Brytanii, Irlandii i Danii, które na razie nie planują uczestniczyć w przyjęciu i stosowaniu rozporządzenia, zob. protokoły 21 i 22 dołączone do Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej). Certyfikat miałby także zastosowanie w państwie jego wydania (oznaczałoby to, że europejski certyfikat spadkowy zastępowałby akt poświadczenia dziedziczenia i postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku).

³ Jako uzasadnienie dla wyboru łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy KE wskazała we wniosku, że zapobiega on dyskryminacji, gdyby spadkodawca nie miał obywatelstwa państwa, w którym zamieszkuje, a ponadto w państwie tym znajduje się centrum jego interesów i na ogół większość przedmiotów majątkowych tworzących spadek.

⁴ Nowa ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Dz.U. nr 80, poz. 423) w art. 64 ust. 1 dopuszcza w szerszym zakresie wybór w testamencie lub innym rozrządzeniu na wypadek śmierci prawa właściwego dla spraw spadkowych. Spadkodawca może wybrać bowiem jako właściwe swoje prawo ojczyste, prawo miejsca swojego zamieszkania albo zwykłego pobytu z chwili dokonywania czynności (w poprzednio obowiązującej ustawie z dnia 12 listopada 1965 r. o prawie prywatnym międzynarodowym, Dz.U. nr 46, poz. 290 z późn. zm., wybór prawa dla spraw spadkowych nie był możliwy). Jednocześnie art. 64 ust. 2 p.p.m. wskazuje, że w braku wyboru właściwe jest prawo ojczyste spadkodawcy z chwili śmierci. Gdyby projektowane rozporządzenie weszło w życie w proponowanym przez KE kształcie, wykluczyłoby stosowanie art. 64 p.p.m. Więcej na temat prawa właściwego i wyboru prawa zob. J. Pazdan: *Doniosłe dla notariuszy nowości w międzynarodowym prawie spadkowym*. „Rejent” grudzień 2012, numer specjalny, s. 116 i nast.

ny niezdolności do bycia spadkodawcą lub spadkobiercą; wydziedziczenie i niegodność dziedziczenia; przejście przedmiotów wchodzących w skład spadku na spadkobierców i zapisobierców, w tym skutki przyjęcia lub odrzucenia spadku bądź zapisu; uprawnienia spadkobierców, wykonawców testamentu i zarządców spadku; odpowiedzialność za długi spadkowe; ograniczenia swobody rozrządzeń spadkowych; doliczanie darowizn do spadku i uwzględnianie ich przy obliczaniu schedy spadkowej; ważność, wykładnię, zmianę i odwołanie rozrządzeń, z wyjątkiem kwestii ich formy⁵; dział spadku. Jednocześnie w art. 21 i 22 projektu rozporządzenia rozstrzygnięto zagadnienie stosowania w ograniczonym zakresie prawa państwa położenia przedmiotów majątkowych wchodzących w skład spadku niezależnie od przepisów prawa właściwego wskazanego w art. 16 projektu rozporządzenia lub w rozrządzeniu spadkodawcy.

Rozgraniczenie zakresu statutu spadkowego i rzeczowego

1. Zgodnie z art. 1 ust. 3 lit. j projektu rozporządzenia, z zakresu zastosowania rozporządzenia wyłączone zostały „istota praw rzeczowych obciążających przedmioty majątkowe i jawność tych praw” (zob. także motyw 10 preambuły projektu rozporządzenia). Przepis ten stanowi próbę rozgraniczenia zakresu zastosowania prawa właściwego dla dziedziczenia (według statutu spadkowego) i prawa właściwego dla miejsca położenia rzeczy (zgodnie z zasadą *lex rei sitae*). Problem ten związany jest z przyjętą w większości państw członkowskich zasadą zamkniętego katalogu praw rzeczowych oraz systemem ich rejestracji (jawności)⁶. To jedno z bardziej istotnych zagadnień rozważanych w toku dotychczasowej dyskusji nad projektem rozporządzenia w Radzie Unii Europejskiej. W trakcie belgijskiej Prezydencji do państw członkowskich zostało wystosowane pismo z dnia 5 października 2010 r. (nr 13508/10, COD 2009/0157) w sprawie możliwości wpisywania w księdze wieczystej lub innym rejestrze publicznym praw rzeczowych powstałych zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia, a nieznanym w prawie miejsca po-

⁵ We wniosku KE wyjaśniła, że wyjątek ten jest podyktowany istnieniem Konwencji haskiej z dnia 5 października 1961 r. w sprawie kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych, która została ratyfikowana przez 16 państw członkowskich (w tym także przez Polskę), zob. Dz.U. 1969, nr 34, poz. 284.

⁶ Na temat pojęcia praw rzeczowych w prawie prywatnym międzynarodowym zob. E. Drozd: *Kompetencja statutowa rzeczowego i obligacyjnego w zakresie praw podmiotowych*, „Studia Cywilistyczne” 1979, T. 30, s. 129 i nast.

łożenia rzeczy. Problem ten dotyczy przede wszystkim nieruchomości położonych w innym państwie członkowskim niż państwo, którego prawo jest właściwe dla dziedziczenia względnie działu spadku. W przywołanym dokumencie Prezydencja belgijska zaproponowała, aby w takim przypadku dokonywano adaptacji określonego prawa rzeczowego zgodnie z ogólnymi zasadami prawa prywatnego międzynarodowego do najbardziej mu odpowiadającego prawa rzeczowego, znanego prawu państwa położenia rzeczy (nieruchomości). W takim wypadku rejestracji (wpisaniu) podlegałoby nie to prawo, które zostało nabyte na mocy przepisów właściwych dla dziedziczenia, lecz prawo mu najbardziej odpowiadające (równoważne). Propozycja Prezydencji belgijskiej została następnie powtórzona w politycznych wytycznych dla dalszych prac nad projektem rozporządzenia z dnia 6 czerwca 2011 r., przedłożonych przez Prezydencję węgierską do zatwierdzenia przez Radę (nr dokumentu 11067/11)⁷.

Z powołanych dokumentów wynika, że wyłączenie w art. 1 ust. 3 lit. j projektu rozporządzenia rozumieć należy w ten sposób, że państwo członkowskie nie jest obowiązane wpisać nieznanego jego systemowi prawnemu prawa rzeczowego do rejestru, ma natomiast obowiązek uznać je (jeżeli powstało ono skutecznie w świetle prawa właściwego dla dziedziczenia). Aby nie przełamywać zasady *numerus clausus* praw rzeczowych, prawo nabyte na mocy przepisów prawa właściwego dla dziedziczenia miałoby więc ulec swoistemu przekształceniu i w konsekwencji zostać wpisane (w takim zmienionym kształcie) do odpowiedniego rejestru⁸. Tej kwestii nie należy mylić z innym problemem, a mianowicie czy dane prawo rzeczowe obowiązujące w chwili śmierci spadkodawcy może zostać nabyte przez jego spadkobierców, jeżeli w świetle prawa miejsca położenia rzeczy nie jest ono dziedziczne (wygasa lub przechodzi na określone osoby z chwilą śmierci, niezależnie od tego, czy są spadkobiercami), natomiast według prawa właściwego dla dziedziczenia prawo takie wchodziłoby do spadku. Przykładem ilustrującym ten problem może być polskie prawo użytkowania, które zgodnie z art. 266 k.c. wygasa z chwilą śmierci użytkownika (będącego osobą fizyczną)⁹. Gdyby według prawa właściwego dla dziedziczenia

⁷ Dokument dostępny na stronie: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/11/st11/st11067.pl11.pdf>.

⁸ W propozycji wytycznych politycznych z dnia 6 czerwca 2011 r. stwierdzono (s. 4), że do państw członkowskich należałoby określenie organu odpowiedzialnego za dostosowanie, w preambule rozporządzenia zaś powinny się znaleźć wytyczne dla państw członkowskich, które nie stosują dotychczas „żadnych form dostosowania”. Proponuje się także określenie zasad współpracy między organami państw członkowskich, w celu wyjaśnienia charakteru i treści nieznanego prawa rzeczowego.

⁹ Podobnie jest w prawie francuskim, niemieckim czy włoskim. W tych systemach prawnych również użytkowanie wygasa z chwilą śmierci użytkownika (por. art. 617 k.c. francuskiego, § 1061 BGB, art. 979 k.c. włoskiego).

czenia prawo użytkowania podlegało dziedziczeniu, to i tak prawo to nie mogłoby wejść do spadku, ponieważ omawiana kwestia nie jest objęta statutem spadkowym (por. art. 19 projektu rozporządzenia), lecz statutem rzeczowym (*lex causae*)¹⁰. Oznacza to, że oczywiście nie mogłoby dojść do wpisu tego prawa na rzecz spadkobiercy w księdze wieczystej prowadzonej dla nieruchomości obciążonej, lecz prawo to winno zostać wykreślone (np. na wniosek właściciela). Podobnie, jeżeli prawo przechodzi na określone osoby niezależnie od tego, czy są spadkobiercami (jak w przypadku służebności mieszkania, por. art. 301 § 2 k.c.), to nie wejdzie ono do spadku, chociażby według prawa właściwego dla dziedziczenia podlegało dziedziczeniu. I w tym wypadku kwestia ta nie jest objęta statutem spadkowym (por. art. 1 ust. 3 lit. f projektu rozporządzenia¹¹), lecz decyduje o niej prawo właściwe według miejsca położenia rzeczy (jako *lex causae*).

Należy także podkreślić, że w świetle obecnie obowiązujących przepisów ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (podobnie zresztą jak w poprzedniej ustawie z 17 listopada 1965 r.) możliwe jest nabycie w drodze spadkobrania (które podlega prawu polskiemu jako prawu właściwemu) prawa rzeczowego nieznanego prawu polskiemu, lecz znanemu prawu miejsca położenia nieruchomości (gdy ta znajduje się w innym państwie). Prawo właściwe dla miejsca położenia rzeczy decyduje bowiem o tym, czy prawo jest zbywalne i dziedziczne, natomiast prawo polskie (jako *lex successionis*) rozstrzyga, kto nabywa takie prawo w drodze dziedziczenia.

2. Poruszony problem rejestracji praw rzeczowych powstałych zgodnie z prawem innego państwa (jako *lex successionis*) niż prawo państwa miejsca położenia rzeczy dotyczy dwóch sytuacji: po pierwsze, gdy na skutek dziedziczenia względnie działu spadku określone osoby miałyby nabyć — według prawa właściwego dla dziedziczenia — prawa rzeczowe na spadku lub poszczególnych jego przedmiotach, które nie występują w prawie właściwym według miejsca położenia rzeczy; po drugie, gdy na skutek dziedziczenia względnie działu spadku określone osoby miałyby nabyć — według prawa właściwego dla dziedziczenia — prawa rzeczowe znane również prawu właściwemu według miejsca położenia rzeczy, lecz o innej (różnej) treści. W obu wypadkach powstaje pytanie, jakie znacze-

¹⁰ Zob. M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2012, s. 292 oraz E. Drozd: *Nabycie i utrata praw rzeczowych na rzeczy ruchomej w prawie prywatnym międzynarodowym (Wpływ zmiany miejsca położenia rzeczy na właściwość prawa)*. Kraków 1977, s. 15.

¹¹ Przepis ten wyłącza stosowanie projektowanego rozporządzenia do przedmiotów majątkowych i praw powstających lub przechodzących na skutek innych zdarzeń niż dziedziczenie (np. do umów ubezpieczenia).

nie może mieć wpis takiego prawa do rejestru prowadzonego dla rzeczy obciążonej danym prawem. W pierwszej sytuacji możliwe jest bowiem, że do nabycia prawa — zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia — konieczny jest wpis w odpowiednim rejestrze względnie taki wpis nie jest potrzebny. W drugiej sytuacji sprawa się jeszcze bardziej komplikuje. Możliwe są bowiem aż cztery warianty: pierwszy — według prawa właściwego dla dziedziczenia, do powstania prawa potrzebny jest odpowiedni wpis w rejestrze, takiego wpisu wymaga również prawo właściwe według miejsca położenia rzeczy; drugi — według prawa właściwego dla dziedziczenia, do powstania prawa potrzebny jest odpowiedni wpis w rejestrze, takiego wpisu nie wymaga jednak prawo właściwe według miejsca położenia rzeczy; trzeci — według prawa właściwego dla dziedziczenia, do powstania prawa nie jest potrzebny odpowiedni wpis w rejestrze, takiego wpisu wymaga jednak prawo właściwe według miejsca położenia rzeczy; czwarty — według prawa właściwego dla dziedziczenia, do powstania prawa nie jest potrzebny odpowiedni wpis w rejestrze, takiego wpisu nie wymaga również prawo właściwe według miejsca położenia rzeczy. W przypadku wariantu trzeciego i czwartego możliwa jest pewna modyfikacja — wprowadzie do powstania prawa nie jest potrzebny wpis w odpowiednim rejestrze, lecz prawo nabywa skuteczność względem innych osób dopiero z chwilą dokonania wpisu (jest skuteczne zaś między stronami¹²). Obie kwestie wymagają osobnego rozważenia.

3. Założeniem projektowanego rozporządzenia jest, aby jednolitemu prawu spadkowemu podlegało dziedziczenie, zapis oraz dział spadku. Jeżeli na podstawie przepisów prawa właściwego dla dziedziczenia miałyby zostać nabyte prawo rzeczowe, które nie jest znane prawu miejsca położenia rzeczy, to pojawia się problem, czy prawo takie w ogóle powstaje, a jeżeli tak — to jaka miałyby być jego treść oraz czy mogłoby zostać wpisane do odpowiedniego rejestru i jakie znaczenie miałyby ten wpis. Problem ten można zilustrować następującym przykładem: dziedziczenie podlega prawu niemieckiemu. W testamencie spadkodawca ustanowił zapis¹³, którego przedmiotem jest ustanowienie prawa zabudowy (*Erbbaurecht*)¹⁴ względnie ciężaru realnego (*Reallast*, § 1105 i nast. BGB) lub renty grunтовой (*Rentenschuld*, por. § 1199 i nast. BGB)¹⁵. Prawa te miałyby obcią-

¹² Na przykład gdy zostało ono ustanowione w umowie o dział spadku.

¹³ Zapis w prawie niemieckim wywołuje jedynie skutek obligacyjny, por. § 2174 BGB.

¹⁴ Prawo zabudowy regulowane jest w prawie niemieckim przez rozporządzenie z 15 stycznia 1919 r.

¹⁵ Na temat tych praw zob. Ł. Przyborowski: *Ograniczone prawa rzeczowe w prawie niemieckim*. „Studia Prawa Prywatnego” [dalej: SPP] 2008, nr 4, s. 47 i nast.

zać nieruchomości położoną w Polsce. Jednak prawo polskie nie zna tego rodzaju praw rzeczowych (por. jednak art. 279 i nast. dekretu o prawie rzeczowym w zw. z art. XL przep. wpraw. k.c., odnoszące się do ciężarów realnych istniejących przed wejściem w życie kodeksu cywilnego).

Problem ten dotąd występował przede wszystkim w przypadku zmiany statutu rzeczowego na skutek zmiany położenia rzeczy ruchomej, jeżeli w systemie prawnym stanowiącym nowy statut rzeczowy nie występuje dane prawo rzeczowe. W tym zakresie proponuje się — w celu utrzymania w mocy praw rzeczowych powstałych przed zmianą statutu — dostosowanie, czyli znalezienie odpowiednika dotychczasowego prawa rzeczowego w nowym systemie prawnym¹⁶. Jeżeli nie można znaleźć odpowiednika takiego prawa, to proponuje się dwa rozwiązania — prawo rzeczowe powstałe przed zmianą statutu rzeczowego definitywnie wygasa względnie uważa się, że nie wygasa, lecz „spoczywa” i może „odżyć” w razie ponownej zmiany statutu rzeczowego. Koncepcja dostosowania (*Transpositionslehre*) znajduje szerokie zastosowanie np. w nauce i orzecznictwie niemieckim (por. także art. 43 ust. 2 EBGB)¹⁷.

Jak z tego wynika, koncepcja zaproponowana w dokumencie z dnia 5 października 2010 r. przez Prezydencję belgijską dostosowywania prawa rzeczowego powstałego na podstawie prawa właściwego dla dziedziczenia¹⁸, lecz nieznanego w prawie miejsca położenia rzeczy nie jest nowa. Doświadczenia związane ze stosowaniem tej koncepcji w razie zmiany statutu rzeczowego pokazują jednak, że nie zawsze można znaleźć właściwy odpowiednik prawa rzeczowego w nowym statucie rzeczowym. Nawiązując do przedstawionego wcześniej przykładu, należałoby się zatem zastanowić, czy i jakie prawo mogłoby stanowić odpowiednik wskazanych niemieckich praw rzeczowych, do których ustanowienia zobowiązywał zapis zawarty w testamencie. W przypadku prawa zabudowy najbliższe mu konstrukcyjnie w prawie polskim byłoby prawo użytkowania wieczystego, które może jedynie obciążać grunty Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego. Zatem w przypadku, gdyby prawo zabudowy miało

¹⁶ W polskiej literaturze na ten temat zob. M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 224; E. Drozd: *Nabywanie i utrata praw rzeczowych...*, s. 47 i nast. oraz s. 114 i nast.

¹⁷ Por. np. B. von Hoffmann, K. Thorn: *Internationales Privatrecht*. München 2007, s. 525—527.

¹⁸ W przywołanym dokumencie Prezydencji belgijskiej zakłada się zatem (wynika to pośrednio z pkt. 25), że o powstaniu prawa rzeczowego miałyby rozstrzygać prawo właściwe dla dziedziczenia, a nie prawo miejsca położenia rzeczy. W podanym przykładzie wykonania zapisu polegającego na ustanowieniu prawa rzeczowego to prawo miejsca położenia rzeczy w dotychczasowym stanie prawnym rozstrzygało, czy i po spełnieniu jakich przesłanek mogło dojść do powstania prawa rzeczowego na takiej rzeczy, zob. E. Drozd: *Nabywanie i utrata praw rzeczowych...*, s. 15.

obciążać nieruchomości osoby fizycznej (spadkobiercy) położoną w Polsce, transpozycja takiego prawa na prawo użytkowania wieczystego byłaby wyłączona. Pozostawałoby prawo użytkowania, które jest jednak w prawie polskim niezbywalne i niedziedziczne, gdy tymczasem prawo zabudowy w prawie niemieckim jest prawem zbywalnym i dziedzicznym. Czy zatem należałoby dopuścić transpozycję niemieckiego prawa zabudowy na polskie prawo użytkowania? Byłoby to prawo dość istotnie różniące się od prawa zabudowy, niemogące pełnić tej samej funkcji. Podobnie w przypadku ciężaru realnego lub renty gruntowej trudno byłoby znaleźć w obowiązującym polskim prawie rzeczowym odpowiedniki tych praw. Ich transpozycja na inne prawo rzeczowe ograniczone, znane prawu polskiemu, byłaby więc raczej wykluczona. Możliwe byłoby co najwyżej transponowanie takich praw na prawo obligacyjne (np. rentę). Jednak to oznaczałoby zmianę charakteru takiego prawa. Co więcej, takie prawo nie mogłoby być wpisane do księgi wieczystej (por. art. 16 ust. 2 ustawy o księgach wieczystych i hipotece¹⁹, który nie przewiduje możliwości wpisania roszczenia z tytułu renty), a tym samym nie mogłoby uzyskać skuteczności wobec nabywcy nieruchomości. Koncepcja dostosowania, chociaż wydaje się atrakcyjna, nie rozwiązuje zatem wszystkich problemów związanych z różnicami w systemach praw rzeczowych państw członkowskich. W niektórych wypadkach trzeba byłoby więc uznać (jeżeli nie chcemy przełamywać zasady zamkniętego katalogu praw rzeczowych), że prawo rzeczowe, którego ustanowienie dopuszcza prawo właściwe dla dziedziczenia, jednak skutecznie nie powstało, gdyż nie jest możliwe znalezienie jego odpowiednika w prawie państwa miejsca położenia rzeczy (dając pierwszeństwo prawu właściwemu dla miejsca położenia rzeczy). Koncepcja „spoczywania prawa” i jego późniejszego „odżywiania”, która prezentowana jest w odniesieniu do rzeczy ruchomych, nie sprawdza się w przypadku nieruchomości.

Koncepcja dostosowania wykazuje jeszcze jedną słabość. Otóż powstaje pytanie, w jaki sposób miałyby być dokonywane owo dostosowanie prawa rzeczowego. Jeżeli miałyby się to odbywać w postępowaniu o wpis takiego prawa do odpowiedniego rejestru (np. księgi wieczystej), to pojawia się trudność związana ze znacznym sformalizowaniem tego postępowania i jednoczesnym ograniczeniem kognicji sądu. W wielu wypadkach sąd musiałby powołać biegłego co do prawa obcego (stosując odpowiednio art. 278 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), aby ustalić charakter prawa, które miałyby zostać wpisane, i jego treść, aby dokonać ewentualnie transpozycji takiego prawa na prawo rzeczowe występujące w polskim porządku prawnym (o ile taka transpozycja byłaby w ogóle możliwa). To znacznie opóźniałoby rozpoznanie innych wniosków o wpis w księdze wieczystej.

¹⁹ Ustawa z 6 lipca 1982 r., tekst jedn. Dz.U. 2001, nr 124, poz. 1361 z późn. zm.

Jeśli chodzi o problem znaczenia wpisu w odpowiednim rejestrze (np. księdze wieczystej) prowadzonym w państwie położenia rzeczy dla powstania (skuteczności) prawa ustanowionego według prawa właściwego dla dziedziczenia (gdy znajdziemy odpowiednik takiego prawa w prawie miejsca położenia rzeczy), to można odesłać do uwag zamieszczonych poniżej.

4.1. W sytuacji, gdy określone prawo powstałe według prawa właściwego dla dziedziczenia²⁰ ma inną treść niż prawu temu nadają przepisy miejsca położenia rzeczy, powstaje pytanie, czy prawo to ma mieć treść taką, jaką nadają mu przepisy miejsca położenia rzeczy, i czy wobec tego powinno zostać wpisane do odpowiedniego rejestru o takiej treści. Problem ten można zilustrować następującym przykładem: do dziedziczenia ma zastosowanie prawo włoskie. W testamencie zostało ustanowione prawo użytkowania nieruchomości położonej w Polsce (por. art. 587 k.c. włoskiego)²¹. Prawo użytkowania nieruchomości może być zbyte według prawa włoskiego (por. art. 980 k.c. włoskiego). W razie przyjęcia, że treść tego prawa winno regulować prawo miejsca położenia rzeczy, prawo użytkowania mogłoby zostać wpisane w księgę wieczystą, jednakże prawo to byłoby niezbywalne (por. art. 254 k.c.).

Za zaproponowanym rozwiązaniem może przemawiać, po pierwsze, art. 1 ust. 3 lit. j projektu rozporządzenia, wyłączający z zakresu rozporządzenia „istotę praw rzeczowych” (choć pożądane byłoby wyjaśnienie tego terminu w motywach rozporządzenia, zob. pkt 23 cytowanego dokumentu z dnia 5 października 2010 r.; tam też można by wskazać, że prawo miejsca położenia rzeczy decyduje o treści tego prawa, gdy jest ona odmienna od treści prawa według prawa właściwego dla dziedziczenia). Po drugie, za tym rozwiązaniem przemawia bezpieczeństwo obrotu w państwie, w którym rzecz jest położona. Po trzecie, w przypadku praw rzeczowych na rzeczach ruchomych przyjmuje się, że w razie zmiany statutu rzeczowego w związku ze zmianą miejsca położenia rzeczy ich treść należy oceniać według prawa miejsca, w którym aktualnie rzecz się znajduje²². W analizowanym przypadku wprawdzie nie dochodzi do zmiany statutu rzeczowego, lecz wydaje się, że rozwiązanie powinno być podobne²³ (o tre-

²⁰ Zob. przyp. 18.

²¹ Prawo użytkowania może według prawa włoskiego powstać na skutek dziedziczenia testamentowego, por. E. Rablin: *Ograniczone prawa rzeczowe w prawie włoskim*. SPP 2008, nr 4, s. 96.

²² Por. M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 224 oraz E. Drozd: *Nabywanie i utrata praw rzeczowych...*, s. 50.

²³ To znaczy należy dać pierwszeństwo statutowi rzeczowemu (prawu właściwemu według miejsca położenia rzeczy).

ści prawa rzeczowego powinno decydować prawo miejsca położenia rzeczy). Po czwarte, za proponowanym rozwiązaniem przemawia także argument praktyczny — wpisanie w odpowiednim rejestrze prawa o treści odmiennej niż wynikająca z przepisów prawa miejsca położenia rzeczy może być niemożliwe (zwłaszcza w przypadku rejestrów prowadzonych w systemie informatycznym).

4.2. Jeżeli chodzi o sprawę znaczenia wpisu w odpowiednim rejestrze w sytuacji, gdy na skutek dziedziczenia względnie działu spadku określone osoby miałyby nabyć — według prawa właściwego dla dziedziczenia — prawa rzeczowe znane wprawdzie prawu właściwemu według miejsca położenia rzeczy, lecz o innej treści, najprościej przedstawia się sprawa w wariantach pierwszym i czwartym. Jeżeli według obu systemów prawnych wpis do rejestru jest konieczną przesłanką nabycia określonego prawa rzeczowego, to prawo to powstanie dopiero z chwilą wpisu w rejestrze. Podobnie, gdy według obu systemów prawnych wpis do rejestru nie jest przesłanką nabycia określonego prawa rzeczowego (ma znaczenie deklaratoryjne), prawo to powstanie już z chwilą spełnienia przesłanek określonych w prawie właściwym dla dziedziczenia. W przypadku wariantu drugiego pojawia się natomiast pytanie, czy określone prawo powstaje dopiero z chwilą wpisu do odpowiedniego rejestru, chociaż według prawa miejsca położenia rzeczy taki wpis nie jest wymagany, czy jednak należy przyjąć, że prawo to powstanie przed jego rejestracją, tzn. już po spełnieniu pozostałych przesłanek określonych przez prawo właściwe dla dziedziczenia, skoro według prawa miejsca położenia rzeczy taki wpis nie jest wymagany. Za pierwszym rozwiązaniem mogłaby przemawiać treść art. 19 ust. 2 lit. f i l projektu rozporządzenia. Jednakże taka interpretacja art. 19 ust. 2 lit. f i l projektu rozporządzenia nie byłaby — jak się zdaje — właściwa. Skoro prawo miejsca położenia rzeczy nie wymaga do powstania określonego prawa rzeczowego jego rejestracji (mimo że wymaga jej prawo właściwe dla dziedziczenia), to właściwe byłoby przyjęcie rozwiązania drugiego i uznanie, że dane prawo powstaje jeszcze przed jego rejestracją. Przemawia za tym argument, że nie dochodzi do naruszenia bezpieczeństwa obrotu w państwie miejsca położenia rzeczy, skoro prawo to nie wymaga wpisu takiego prawa w odpowiednim rejestrze (zob. art. 41 § 2 p.p.m.). Problem ten można zilustrować następującym przykładem: w wyniku działu spadku na rzecz jednego ze spadkobierców zostaje ustanowiona służebność mieszkania. Prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo niemieckie (reguluje ono także kwestię działu spadku, por. art. 19 ust. 2 lit. l projektu rozporządzenia). Przy założeniu, że prawo niemieckie miałoby także rozstrzygać o możliwości ustanowienia służebności w umowie o dział spadku, do powstania takiej służebno-

ści potrzebny byłby konstytutywny wpis w księdze wieczystej (por. § 873 ust. 1 BGB). Gdyby nieruchomości, która ma zostać obciążona służebnością, znajdowała się w Polsce, to według prawa polskiego do powstania tej służebności nie byłby wymagany wpis w księdze wieczystej. Zatem według zaproponowanej wykładni, służebność powstałaby już z chwilą np. zawarcia umowy działu spadku obejmującej ustanowienie takiej służebności. Wpis tej służebności do księgi wieczystej miałby więc charakter deklaratoryjny (zgodnie z prawem polskim).

W przypadku wariantu trzeciego pojawia się pytanie, czy prawo rzeczowe powstaje już z chwilą spełnienia wszystkich przesłanek określonych według prawa właściwego dla dziedziczenia²⁴, a zatem jeszcze przed jego wpisem do rejestru, skoro taki wpis nie jest wymagany zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia, czy jednak prawo to powstaje dopiero z chwilą wpisu do właściwego rejestru, który jest wymagany według prawa miejsca położenia rzeczy, mimo że takiego wpisu do powstania prawa nie wymaga prawo właściwe dla dziedziczenia. W omawianej sytuacji należałoby przyjąć drugie z zaprezentowanych rozwiązań, skoro prawo miejsca położenia rzeczy wymaga wpisu do rejestru do powstania odpowiedniego prawa²⁵. Rozwiązanie to chroni bezpieczeństwo obrotu w państwie, w którym położona jest rzecz, gdyż inni uczestnicy obrotu nie muszą się liczyć z obowiązywaniem prawa, które nie zostało wpisane do właściwego rejestru. Problem ten można zilustrować przykładem podobnym do podanego wcześniej, z tym że dział spadku dokonywany jest w Polsce według prawa polskiego, nieruchomości zaś wchodząca w skład spadku znajduje się w Niemczech. Przy założeniu, że dział spadku, w tym i ustanowienie służebności mieszkania, podlega prawu polskiemu, przyjęcie zaproponowanego rozwiązania oznaczałoby, że służebność mieszkania ustanowiona na rzecz jednego ze spadkobierców w umowie o dział spadku powstałaby dopiero z chwilą jej wpisu w księdze wieczystej (*Grundbuch*) prowadzonej dla nieruchomości w Niemczech (gdyż takiej rejestracji wymaga prawo miejsca położenia rzeczy).

²⁴ Przy założeniu, jak wcześniej, że prawo to jest właściwe także do ustanowienia prawa rzeczowego.

²⁵ Takie też rozwiązanie przyjęto w propozycji wytycznych politycznych z 6 czerwca 2011 r. Stwierdzono w nich, że „skutki wpisania prawa do rejestru lub jakiegokolwiek ekwiwalentnego ogłoszenia będą wyłączone z zakresu stosowania przyszłego rozporządzenia i będą określone prawem państwa członkowskiego, w którym dokonuje się rejestracji” (ibidem, s. 5).

Wniosek

1. Przede wszystkim projektowane rozporządzenie winno wyraźnie rozstrzygać, czy statutowi spadkowemu ma podlegać powstanie praw rzeczowych na rzeczach położonych w innym państwie członkowskim niż państwo, którego prawo jest właściwe dla dziedziczenia. Chodzi w szczególności o kwestie ustanowienia określonego prawa w wyniku wykonania zapisu (gdy zapis zobowiązuje do ustanowienia takiego prawa) czy w związku z działem spadku (gdy w umowie o dział spadku lub w orzeczeniu sądu miałyby być ustanawiane określone prawo rzeczowe). Dotyczy to jednak także takich sytuacji, w których prawo właściwe dla dziedziczenia przewiduje, że określona osoba — która może być, lecz nie musi być spadkobiercą — ma nabywać z chwilą śmierci spadkodawcy prawo rzeczowe na spadku względnie poszczególnych przedmiotach wchodzących w skład spadku.

2. Przy założeniu, że statutom spadkowym miałyby być objęte powstanie praw rzeczowych na spadku lub jego składnikach powstaje problem w sytuacji, w której dane prawo rzeczowe albo nie jest w ogóle znane w prawie właściwym według miejsca położenia rzeczy (części spadku), albo ma inną treść. Koncepcja — zaproponowana w dokumencie z dnia 5 października 2010 r. oraz propozycji wytycznych politycznych Rady — dostosowywania praw rzeczowych do systemu prawnego miejsca położenia rzeczy, choć respektuje zasadę zamkniętego katalogu praw rzeczowych, nie może rozwiązać wszystkich pojawiających się problemów wynikających z różnic między systemami prawnymi państw członkowskich. Trudno jednak zaproponować inne rozwiązanie, które — realizując cele założone w projektowanym rozporządzeniu — umożliwiałoby poddanie jednolitemu statutowi spadkowemu także nabycie praw rzeczowych na rzeczach wchodzących w skład spadku niezależnie od miejsca ich położenia. Należałoby zatem pozostawić decyzję sądom, jak dokonywać takiej transpozycji. W tym zakresie rozporządzenie powinno jednak określać skutki braku możliwości wspomnianego dostosowania — w takiej sytuacji należy dać pierwszeństwo prawu miejsca położenia rzeczy, co oznaczałoby, że niemożność dostosowania prawa uniemożliwia w ogóle jego powstanie (w państwie miejsca położenia rzeczy)²⁶.

²⁶ Już po złożeniu artykułu do druku zostało przyjęte omawiane w tekście rozporządzenie (rozporządzenie nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. Dz.Urz. UE L 201 z 27.07.2012 r., s. 107 i nast.), w którym znalazł się art. 31, regulujący dostosowanie praw rzeczowych przysługujących zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia, gdy prawo to jest nieznane „prawu państwa członkowskiego, w którym na nie się powołano”.

3. Do projektu rozporządzenia należałoby wprowadzić wyraźny przepis rozstrzygający kwestię zakresu stosowania prawa miejsca położenia rzeczy, gdy pewne osoby nabywają według prawa właściwego do dziedziczenia określone prawo rzeczowe na skutek dziedziczenia, zapisu względnie działu spadku (umownego lub sądowego) na rzeczy znajdującej się w innym państwie członkowskim. Sformułowanie w art. 1 ust. 3 lit. j projektu rozporządzenia należy uznać za niewystarczające. Rozporządzenie powinno także jasno określać znaczenie wpisu do odpowiedniego rejestru w przypadku rzeczy położonych w innym państwie członkowskim, jeżeli skutki takiego wpisu są różne według prawa właściwego dla dziedziczenia i dla miejsca położenia rzeczy. W takim wypadku należałoby przyjąć, że decyduje prawo właściwe dla miejsca położenia rzeczy²⁷.

Przepis ten nakazuje — „o ile zachodzi taka potrzeba i w zakresie, w jakim jest to możliwe” — dostosowanie takiego prawa do najbardziej odpowiadającego mu prawa rzeczowego w takim państwie. Z treści przepisu zdaje się zatem wynikać, że ustawodawca europejski dopuszcza możliwość zaistnienia sytuacji, gdy takie dostosowanie może się okazać niemożliwe.

²⁷ W projekcie sprawozdania przygotowanym dla Parlamentu Europejskiego przez Komisję Prawną z 23 lutego 2011 r. proponuje się dodanie w projekcie rozporządzenia nowego art. 20a. W jednej z dwóch alternatywnych wersji tego przepisu wskazuje się, że rozporządzenie nie stoi na przeszkodzie stosowaniu przepisów prawa miejsca położenia nieruchomości lub innego składnika spadku podlegającego wpisaniu do rejestru publicznego, regulujących ustanowienie i przeniesienie prawa własności lub innych praw rzeczowych na tych przedmiotach, „jeżeli akt ustanowienia lub przeniesienia, lub orzeczenie sądowe mają dla nabycia prawa charakter konstytutywny”. Również ta propozycja nie wydaje się dostatecznie precyzyjnie rozgraniczać zakresy statutu spadkowego i statutu rzeczowego. Projekt sprawozdania PE dostępny na stronie: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+COMPARL+PE-441.200+02+NOT+XML+V0//PL>. W tekście przyjętego 4 lipca 2012 r. rozporządzenia, w art. 1 ust. 2 lit I, wyraźnie postanowiono, że rozporządzenie nie reguluje kwestii wpisów do rejestru praw do nieruchomości lub rzeczy ruchomych ani skutków takich wpisów lub ich braku. Wyjaśniono także (zob. motyw 19 rozporządzenia), że prawo państwa miejsca prowadzenia rejestru określa, czy wpis ma charakter deklaratoryjny, czy konstytutywny. Prawo tego państwa określa też chwilę nabycia prawa do lub na nieruchomości lub rzeczy ruchomej.